

розробити спеціальні програми реабілітації таких дітей і підготувати відповідних спеціалістів для роботи з ними в неформальному секторі економіки.

6.7. Протидія торгівлі дітьми, їх сексуальній експлуатації та іншим формам жорстокого поводження з дітьми

Протягом останніх років значні зусилля державних органів і громадських організацій спрямовуються на протидію торгівлі дітьми, сексуальній експлуатації, розповсюдження дитячої порнографії та жорстокого поводження з дітьми. Проте, на думку працівників Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, зареєстровані органами внутрішніх справ протягом 2007 р. 12 випадків торгівлі дітьми, 107 випадків заняття дівчатами, молодшими 18 років, проституцією, не відображають реального масштабу поширення цих негативних явищ. Так, за даними Мінсім'ямолодьспорту, протягом 2007 р. 2226 дітей було поставлено на профілактичний облік у службах у справах дітей як таких, що потерпали від насильства над ними: 1072 дівчинки (55 – від сексуального насильства, 114 – від економічного, 313 – від психологічного, 590 - від фізичного), 1154 хлопчики (14 – від сексуального, 123 – від економічного, 272 - від психологічного, 748 – від фізичного).

Лише невелика частка всіх актів насилля стосовно дітей розголошується та розслідується і до відповідальності притягається тільки незначна кількість осіб. Особливо це стосується сімейного насилля. За даними Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, у загальній кількості звернень з приводу насильства в сім'ї чи реальної загрози його вчинення відсоток випадків стосовно дітей є незначним і становить 1-2%. Але цей показник щороку зростає: якщо у 2005 р. кількість звернень з приводу жорстокого поводження або насилля над дітьми становила 1222, у 2006 р. – 1290, то у 2007 р. їх кількість зросла до 1455. Про розповсюдженість жорстокого поводження з дітьми батьків та ровесників свідчать і результати соціологічних досліджень. Так, за результатами дослідження „Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді” приблизно 40-60% 11-16-річних учнів не менше одного разу на 2 місяці потерпали від образ або ображали інших учнів/студентів свого навчального закладу. За результатами цього ж дослідження, майже 6% дітей зазначили, що батьки часто відразу карають їх, не пояснюючи за що, бо вважають, що діти чинять неправильно.

За цих обставин особливого значення набуває профілактична робота з метою запобігання жорстокому поводженню з дітьми. Як уже зазначалося, профілактичну роботу здійснюють фахівці центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служб у справах дітей, кримінальної міліції у справах дітей, органів і закладів освіти.

Міністерством внутрішніх справ налагоджено ефективне співробітництво зі Службою безпеки України, Адміністрацією Державної прикордонної служби України з виявлення та ліквідації каналів міжнародної торгівлі людьми. Міністерством внутрішніх справ у тісній взаємодії з Міністерством праці та соціальної політики, а також із Міністерством закордонних справ проводиться моніторинг процесів у сфері трудової міграції. Окрім того, у 2007 р.

в Головному слідчому управлінні Міністерства внутрішніх справ створено відділ із розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, залученням їх у проституцію та порнографію.

Завдяки такому співробітництву за 2007 р. виявлено 359 фактів торгівлі людьми, встановлено й повернуто в Україну понад 366 потерпілих від торгівлі людьми (з них 55 – діти) (для порівняння: у 2006 р. - 393 особи, з них - 52 дитини), у 2005 р. - 446 осіб (з них - 39 дітей), припинено діяльність 16 організованих злочинних груп. За даними Адміністрації Державної прикордонної служби, лише за 2007 р. було здійснено 16 спроб (24 дитини) (у 2006 р. – 8 спроб (8 дітей)) вивозу дітей за межі території України за незаконно виданими та підробленими дорученнями від батьків. До того ж у 2007 р. мали місце спроби вивозу дітей у двох випадках до Російської Федерації з метою сексуальної експлуатації (у 2006 р. - 2 випадки), які попередили працівники прикордонної служби.

Протидія торгівлі дітьми, їх експлуатації та жорсткому поводженню з ними передбачає також створення дієвої системи реабілітації та реінтеграції. В Україні на державному рівні існує мережа центрів соціально-психологічної реабілітації дітей (29 центрів на 992 місця). Крім того, діти, які постраждали від насильства чи жорсткого поводження, можуть також отримати реабілітаційні послуги в центрах соціально-психологічної допомоги, притулках для дітей. Окрім закладів державного підпорядкування значну роль у соціальній реабілітації дітей, постраждалих від торгівлі людьми, відіграють неурядові організації. За фінансової підтримки Міжнародної організації з міграції в Україні функціонує 8 центрів/притулків реабілітації осіб, постраждалих від торгівлі людьми (у Львівській, Одеській (2), Дніпропетровській, Житомирській, Чернівецькій областях та м. Києві).

За даними Міжнародної організації з міграції, за період з 2001 року по грудень 2007 року була надана допомога 4662 особам, постраждалим від торгівлі людьми, з яких 222 дитини. 119 дітей експлуатувалися в Росії; 33 - в межах України без перетину державного кордону; 26 осіб - у Туреччині; 21 - в Об'єднаних Арабських Еміратах; 12 - у Польщі; інші 11 – у Молдові, Косово, Ізраїлі, Чехії, Італії та на Кіпрі (табл. 6.7.1).

Переважає кількість дітей, які отримали допомогу МОМ, це діти, які постраждали від сексуальної експлуатації - 51 особа (у 2006 р. їх було – 46, у 2005 – 28 осіб), 8 осіб - від примусової праці (сільське господарство, робота в приватному господарстві, на підприємствах) (у 2006 р. – 1, у 2005 р. – 4), 1 дитина, яка займалася жебрацтвом, і 2 дитини мали змішану форму експлуатації. Протягом останніх років більшість зафіксованих випадків були пов'язані з Російською Федерацією (м. Москва). Ці випадки мають стійку тенденцію до зростання: вже протягом першої половини 2008 р. таких випадків було зафіксовано 26, що дорівнює кількості випадків вивезення дітей до Російської Федерації за весь 2007 рік. Усі ці випадки були пов'язані із сексуальною формою експлуатації неповнолітніх дівчат, які у своїй більшості були вихідцями з Луганщини, Донеччини, Дніпропетровщини та Харківщини.

Таблиця 6.7.1

Кількість дітей, які отримали допомогу МОМ як постраждали від торгівлі людьми, та країни, з яких вони були повернуті
(за даними Міжнародної організації з міграції)

	2001-2003	2004	2005	2006	2007	Загалом
Росія	18	23	24	28	26	119
У межах України	4	--	2	6	21	33
Туреччина	3	5	8	6	4	26
О.А.Е.	4	1	--	6	10	21
Польща	3	3	3	2	1	12
Молдова	--	1	2	--	--	3
Косово	2	--	--	--	--	2
Чеська Республіка	1	1	--	--	--	2
Ізраїль	2	--	--	--	--	2
Італія	--	--	--	1	--	1
Кіпр	--	--	--	1	--	1
Загалом	37	34	39	50	62	222

У лютому 2002 р. в м. Києві розпочав роботу Медико-реабілітаційний центр МОМ, який надає допомогу постраждалим від торгівлі людьми. За 6 років його існування 1256 постраждалих отримали медичну та психологічну допомогу. Як правило, пацієнтами Медико-реабілітаційного центру МОМ стають дорослі, проте при необхідності медико-психологічна допомога надається й дітям. Зі всієї вибірки пацієнтів, що отримували допомогу в Медико-реабілітаційному центрі МОМ, 78 постраждалих (6,2% від загальної кількості) були дітьми. Їх ретельне медико-психологічне обстеження надало можливості скласти соціально-демографічну характеристику дітей, які постраждали від торгівлі людьми та відстежити певні тенденції.

Наймолодшій постраждалій, що проходила реабілітацію і лікування в Медико-реабілітаційному центрі МОМ, було 3 роки. Ще 8 дітей були у віці від 4 до 7 років. 12 постраждалих зазнали експлуатації у віці від 8 до 14 років, 56 осіб - у віці від 14 до 18 років. Найчастіше об'єктом сексуальної експлуатації були дівчатка. Проте були зафіксовані й постраждалі від сексуальної експлуатації хлопчики віком від 13 до 15 років, медична допомога яким надавалася в рамках програми МОМ за місцем проживання (5 випадків – 6,4%). Наймолодшій дитині, яка перебувала в реабілітаційному центрі МОМ як постраждала від сексуальної експлуатації, було 9 років.

Більшість дітей, які постраждали від торгівлі людьми проживали в тяжких соціально-матеріальних умовах. 67 дітей (85,8%) були дітьми-сиротами або мали одного з батьків. Тільки 11 дітей (14,2%) мали батька й матір, проте і в цих родинях сімейна ситуація не завжди була благополучною. Вкрай важке становище, у якому перебували діти з неповних сімей, часто поглиблювалася інвалідністю та алкоголізмом одного з батьків, насильством і жорстоким поведінням. Бездоглядність дітей, їх соціальна й

педагогічна занедбаність призводили до неадекватного виховання дітей, робили їх легкою здобиччю для торгівців людьми.

У зв'язку із жорстокою експлуатацією, жахливими умовами перебування, відсутністю медичної допомоги практично всі діти, які потрапили в медичний центр, мали серйозні розлади здоров'я. Незалежно від форми експлуатації (сексуальна, трудова, жебрацтво) в усіх дітей, що постраждали від торгівлі людьми, спостерігалися серйозні медичні та психологічні, а в деяких випадках - і психіатричні проблеми. У дітей молодшого шкільного й дошкільного віку наслідками насильства та експлуатації були зміни у стані фізичного здоров'я, а саме: загальмованість розвитку, порушення апетиту, головний біль, енурез.

Проте найбільш суттєво змінювалася емоційна сфера й самооцінка дітей. Як правило, постраждалі відчували безпорадність та злість; мали почуття провини, образи, ізольованості, відчували огиду до свого тіла. У певних випадках постраждалі були схильні до проявів агресії щодо оточуючих. У підлітків до перерахованих симптомів додавалися амбівалентні почуття до рідних, втрата віри в життєві перспективи, уникнення тілесних та емоційних контактів з близькими, страх розголошення ситуації, що сталася. У деяких випадках підлітки відмовлялися повернутися до школи. Порушення концентрації уваги, неможливість зосередитися на будь-якій діяльності, суїцидальні думки та суїцидальні спроби також були характерними для їх психічного стану.

Якщо говорити про інші психологічні проблеми, які найчастіше спостерігалися в дітей, то це був страх перед поверненням до середовища однолітків у зв'язку з очікуванням, що колектив їх не прийме і вони знову зазнають приниження, страх перед покаранням з боку батьків або опікунів; страх розголошення факту їх сексуальної експлуатації, якщо дитина такій піддавалася.

Слід зазначити, що в дітей, які перебували у країні, де вони зазнали експлуатації більш тривалий час, після повернення додому виникали труднощі при спілкуванні рідною мовою, втрачалися елементарні навички письма, читання, вміння рахувати, нерозуміння своїх прав, обов'язків та особистих потреб, засвоєння певних негативних форм поведінки.

Таким чином, аналіз соціального портрета і стану здоров'я дітей, які постраждали від торгівлі людьми, свідчить про те, що незахищеність дітей із бідних та соціально неблагополучних родин робить їх незахищеними перед проблемою, що пов'язана з торгівлею людьми. Діти, які стали жертвами торгівлі людьми, повертаються в Україну із серйозним розладом здоров'я та низкою психологічних проблем. Аналіз випадків, з якими доводилося працювати в рамках програм МОМ, засвідчив, що після повернення в Україну постраждалі діти рідко зверталися по медичну допомогу за місцем проживання у зв'язку з браком коштів, страхом надавати пояснення щодо можливих медичних проблем та страхом їх розголошення, особливо якщо вони постраждали від сексуального рабства. Експлуатація дітей завдає глибокої непоправної шкоди фізичному, психічному та моральному стану дітей, розвитку їх особистості.

Часто ці травми набувають незворотного характеру і унеможливають повноцінне життя в майбутньому.

У зв'язку із цим необхідно активізувати профілактичну роботу серед батьків з метою попередження жорстокого ставлення до дітей, розширити мережу реабілітаційних центрів і притулків, удосконалити існуючі й розробити нові реабілітаційні програми, поліпшити систему підготовки та перепідготовки фахівців, які працюють з дітьми, що потерпіли від насильства і жорстокого поводження з ними. У той же час необхідно активізувати зусилля щодо притягнення до відповідальності за торгівлю дітьми та вчинення насильства над ними.

6.8. Захист прав дітей, що вчинили правопорушення

За даними Міністерства внутрішніх справ України, починаючи з 2004 р. спостерігається зменшення кількості злочинів, учинених неповнолітніми (табл. 6.8.1).

Таблиця 6.8.1

Кількість злочинів, учинених неповнолітніми
(за даними Міністерства внутрішніх справ України)

Роки	Кількість злочинів	Співвідношення до показників попереднього року
2002	32105	–
2003	33305	+3,7
2004	30709	-7,8
2005	26147	-14,9
2006	19639	-24,9
2007	18 755	- 4,5

За видами злочини, вчинені неповнолітніми у 2007 р., розподілилися таким чином: умисні вбивства – 143 (у 2006 р. – 177), тяжкі тілесні ушкодження – 270 (у 2006 р. – 246), зґвалтування – 116 (у 2006 р. – 105), грабежі – майже 3,3 тис. (у 2006 р. - 3,6тис.), розбійні напади – 805 (у 2006 р. – 850), хуліганства – понад 1 тис. (у 2006 р. – 1058). Більшість правопорушень, скоєних дітьми, як і раніше, становлять крадіжки: у 2007 р. – 7,5 тис. (у 2006 р. - 8,3 тис., у 2005 р. – 14,7 тис.).

Протягом останніх років зменшується і чисельність дітей, які перебувають на обліку в органах кримінальної міліції у справах дітей. З 2005 р. чисельність таких дітей скоротилась майже на 27% і становила у 2007 р. 30,4 тис. дітей проти 41,5 тис. дітей у 2005 р. (додаток, табл. 36).

Зменшення рівня скоєних правопорушень і чисельності дітей, які перебувають на обліку в органах кримінальної міліції у справах дітей, на перший погляд може свідчити про зниження рівня порушення дітьми закону. Однак, враховуючи відсутність кардинальних змін у політиці щодо профілактики дитячої злочинності, які могли б сприяти швидкому усуненню соціально-економічних та культурних факторів виникнення деліквентних